

ТЕРАЦОВІ ПІДЛОГИ У ЛЬВОВІ: ЕВОЛЮЦІЯ ЗАСТОСУВАННЯ, КОМПОЗИЦІЙНИЙ ТА СТИЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ

© Казанцева Т., 2015

Проведено стилістичний та композиційний аналіз терацових підлог історичних львівських будівель, окреслено еволюцію їх використання та виявлено проблеми їх збереження.

Ключові слова: терацові підлоги історичних будівель Львова, стилістичний та композиційний аналіз, збереження.

Постановка проблеми

Терацо – поліхромний матеріал, який складається з суміші кам'яної крихти (мармурової, гранітної тощо) та бетону. Найчастіше терацо використовується для покриття підлоги, яка називається терацова, або мозаїчна. Така підлога була винайдена венеціанськими будівельниками з метою економного використання відходів мармуру та використовувалась для заощення патіо в житлових кварталах. Терацова підлога відрізняється надзвичайною довговічністю, є значно дешевшою від покриття природним каменем, а також, на відміну від інших покриттів, менш слизька. Терацові підлоги використовуються у громадських просторах (коридорах, холах тощо).

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Аспекти виникнення та еволюції терацових, а також мозаїчних підлог в європейській архітектурі, зокрема в Римі (*opus tessellatum*, *opus alexandrinum*, *opus signinum*, *opus* стиль Косматеско), Венеції, а також американській архітектурі арт-деко розглядаються у джерелах [1–5]. У будівельно-архітектурних довідниках досить детально розглянуті особливості сучасного виготовлення терацових підлог [6–8]. Проте явище та особливості застосування терацових підлог в історичній львівській архітектурі лишилось непоміченим дослідниками.

Мета статті

На базі проведених натурних досліджень провести стилістичний та композиційний аналіз терацових підлог в інтер'єрах львівських будівель 1870-х–1930-х рр., окреслити еволюцію їх використання та виявити проблеми їх збереження.

Виклад основного матеріалу дослідження

У львівській архітектурі терацові підлоги почали використовувати наприкінці XIX ст. у будівлях історизму. Власне 1870-ті рр. у львівській архітектурі були періодом появи кольорового покриття підлоги (терацо та керамічної плитки) на противагу виключно дерев'яним підлогам будівель класицизму та раннього історизму.

Терацо використовувались у вестибюлях та на перших поверхах сходових кліток чиншових будинків. Як правило, сходові клітки будинків історизму були дерев'яними, сходові майданчики верхніх поверхів мали паркетне покриття або рідше мали терацову підлогу (вул. Дорошенка, 31). У Львові саме в історизмі терацові підлоги дістали найбільшого поширення та різноманіття у виборі орнаментів.

Доцільно класифікувати терацові підлоги за композицією, кольоровою схемою та текстурою поверхні (яка зумовлена технологією).

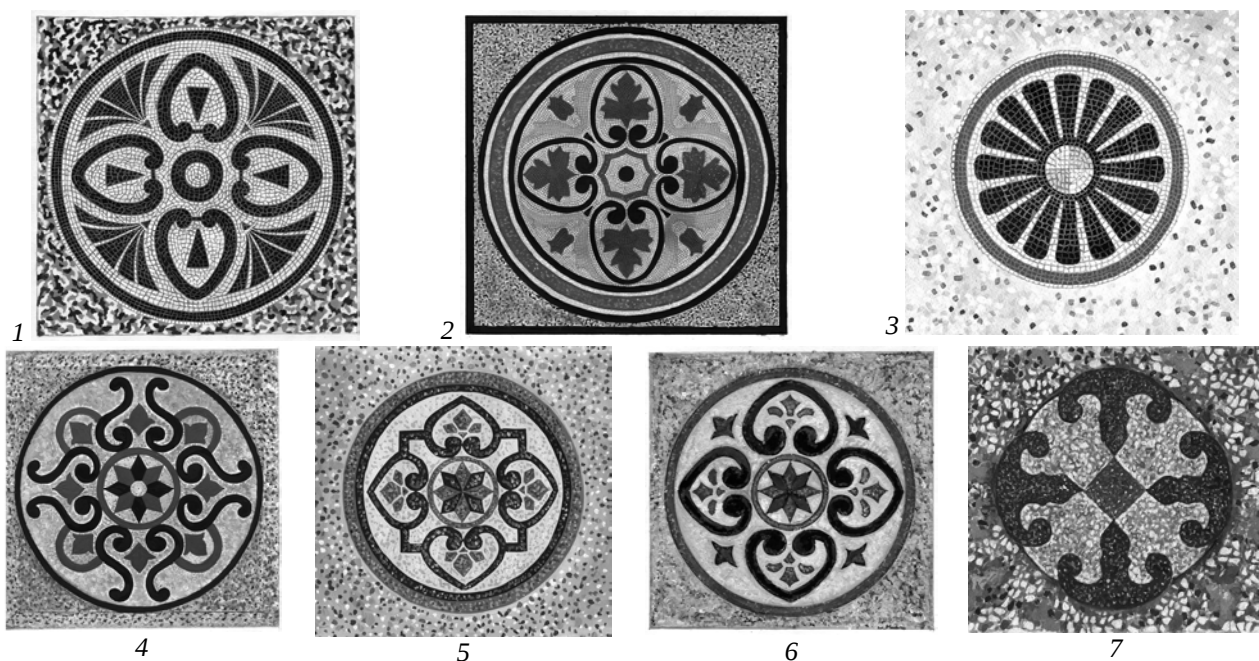

Рис. 1. Терацові підлоги історизму з розетою: 1 – вул. Гушалевича, 5; 2 – вул. Січових Стрільців, 3; 3 – Домінікани; 4 – вул. Пекарська, 15; 5 – пл. Ринок, 5; 6 – вул. Костюшка, 5; 7 – вул. Одеська, 16

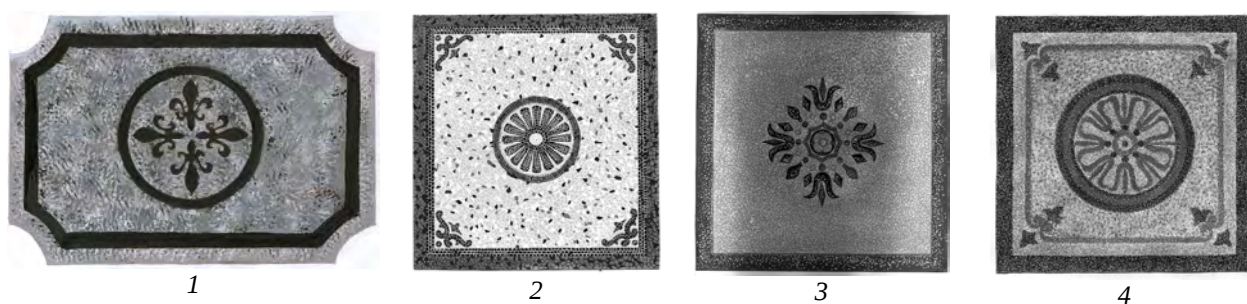

Рис. 2. Композиція терацових підлог з розетою по центрі:
1 – пл. св. Юра, 6; 2 – Домініканський монастир; 3 – вул. Зарицьких, 8; 4 – вул. Головацького, 26

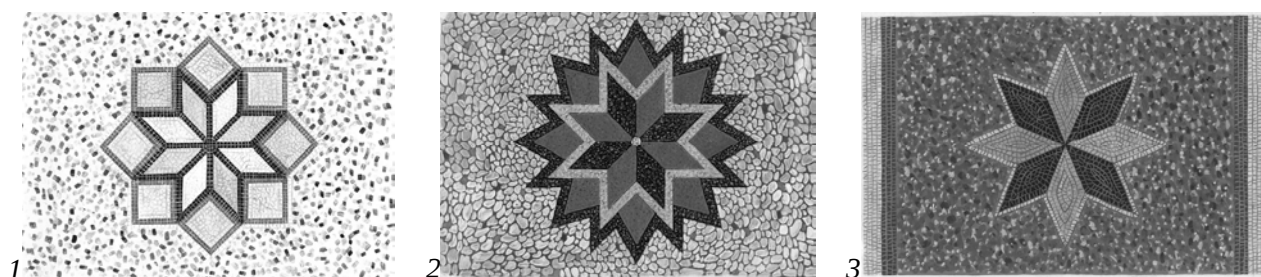

Рис. 3. Терацові підлоги історизму з центральним елементом у формі зірки:
1 – Домініканський монастир; 2 – вул. Зелена, 37; 3 – вул. Крушельницької, 17

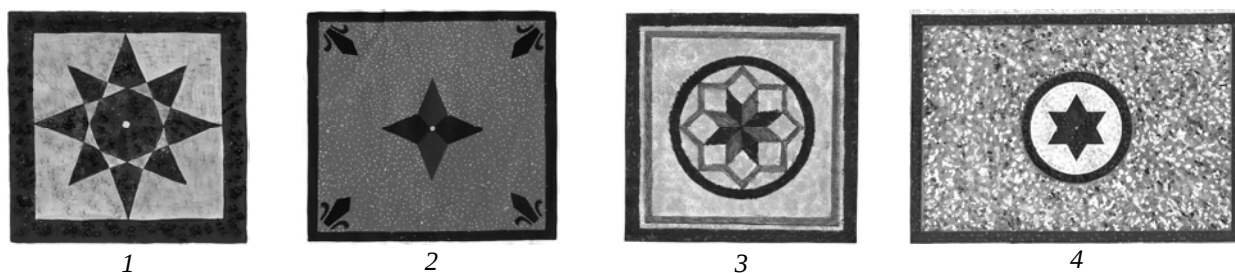

Рис. 4. Композиція терацових підлоги історизму з центральним елементом у формі зірки:
1, 2 – пл. Св. Юра, 6; 3 – вул. Мечникова, 19; 4 – вул. Кобилянської, 18

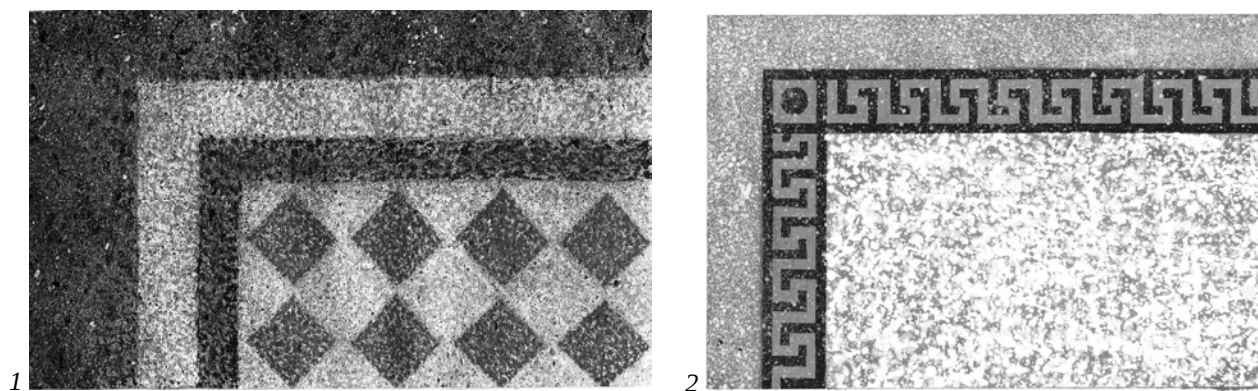

Рис. 5. Терацові підлоги з геометричним орнаментом: а – пл. св. Юра, 6; б – вул. Левицького, 81

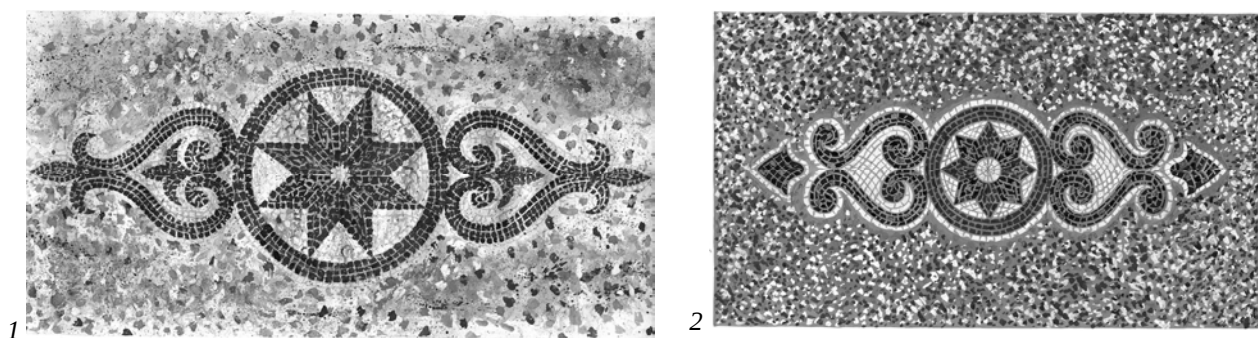

Рис. 6. Терацові підлоги з мозаїчним видовженим центральним елементом:
1 – вул. Левицького, 125; 2 – вул. Дорошенка, 65

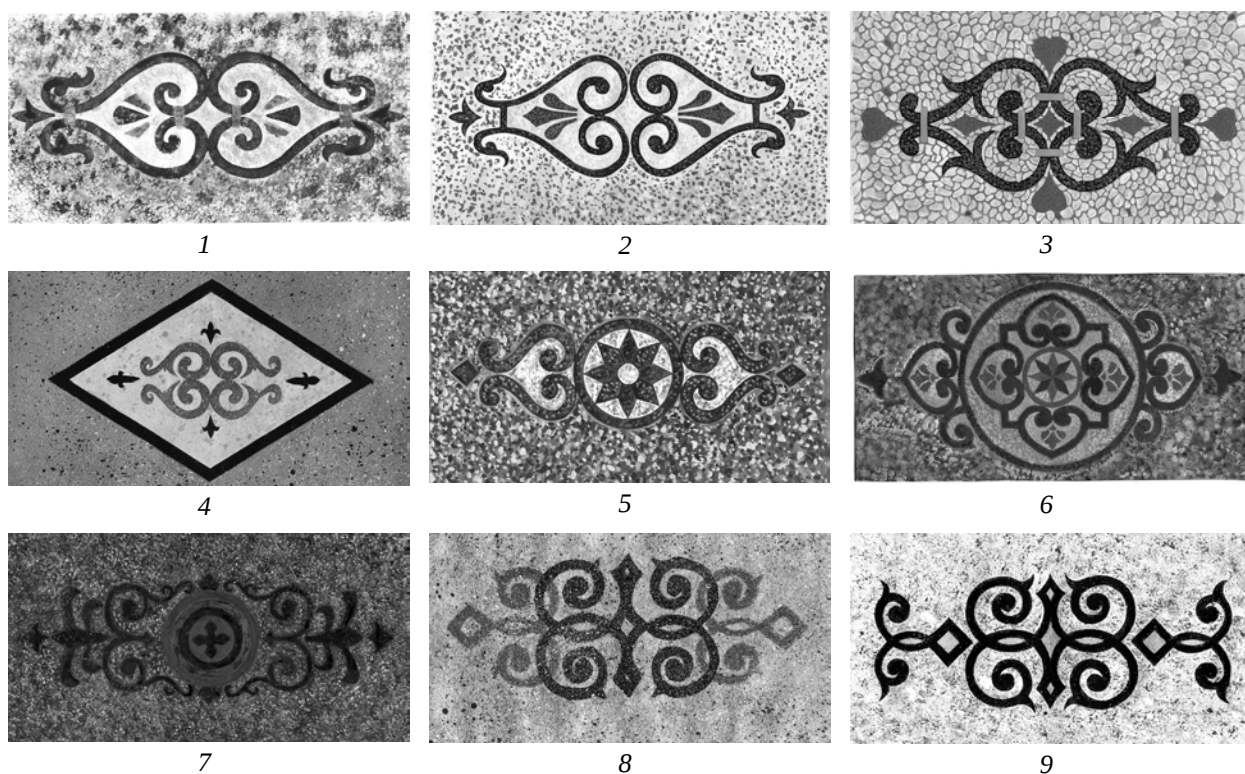

Рис. 7. Терацові підлоги з видовженим центральним елементом (суцільна заливка бетоном):
1 – вул. Дорошенка 31, Кирила й Мефодія, 11; 2 – вул. Драгоманова, 11; 3 – вул. Єфремова, 9; Франка, 144;
4 – вул. Заводська, 9; 5 – вул. Пекарська, 15; 6 – пл. Ринок, 5; 7 – вул. Ставропігійська, 7;
8 – пл. св. Юра, 6; 9 – вул. Лисенка, 9

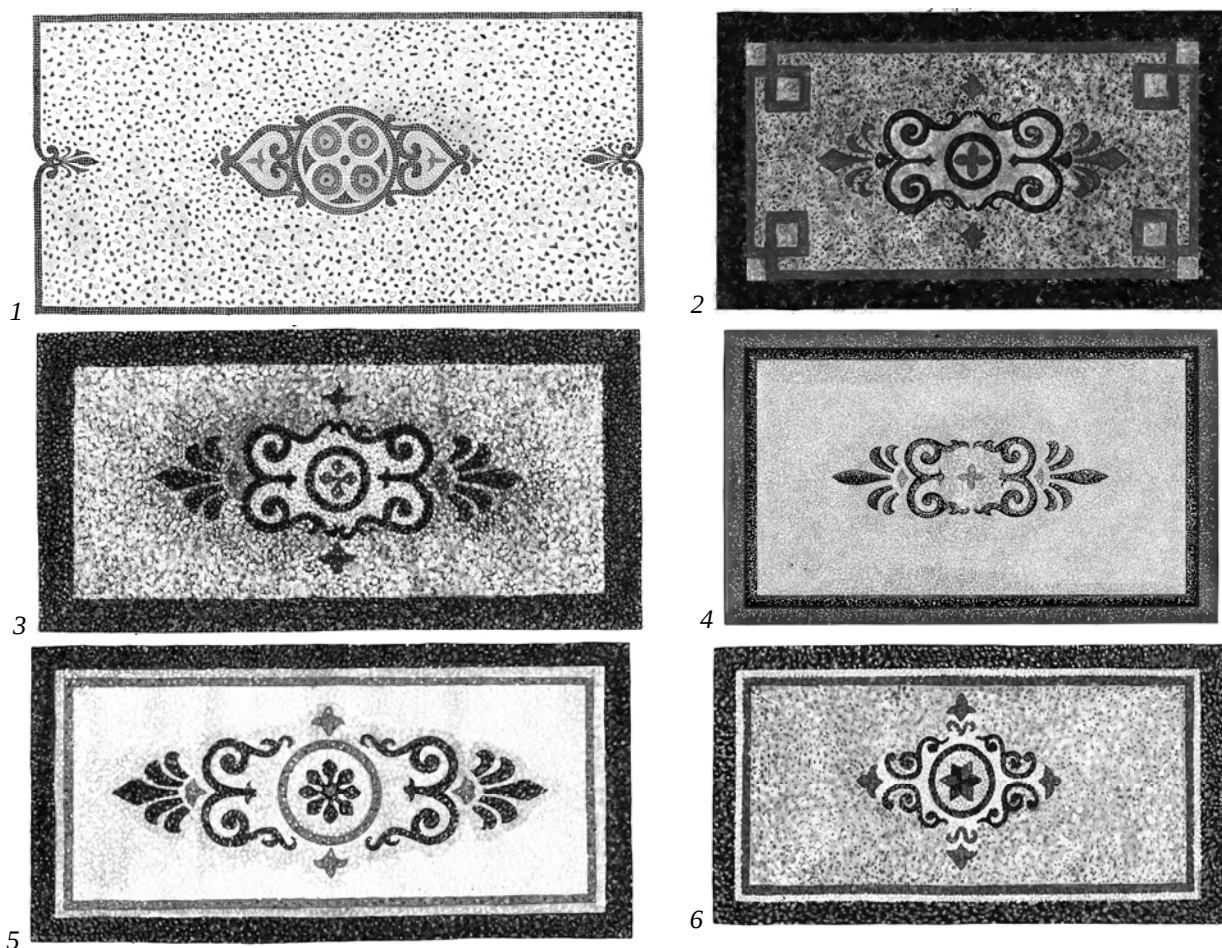

Рис. 8. Композиція терацових підлог історизму з видовженим центральним елементом:
1 – Домініканський монастир, 2 – вул. Франка, 40, 3 – вул. Таманська, 9, 4 – вул. Кирила й Мефодія, 10;
5 – вул. Лисенка, 23; 6 – вул. Кобилянської, 18

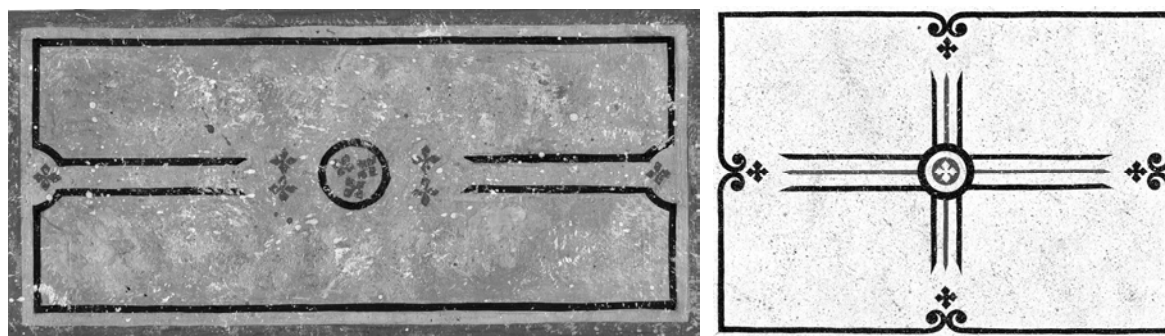

Рис. 9. Композиція терацових підлог сецесії з лінійним поділом (вул. Новий Світ, 22)

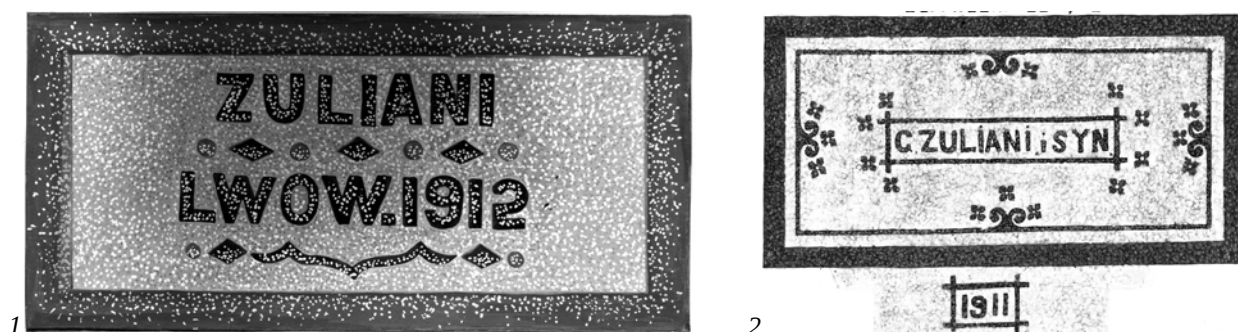

Рис. 10. Терацові підлоги сецесії з написами: 1 – вул. Головацького, 26; 2 – вул. Новий Світ, 18

Найпростішим варіантом терацо була суцільна заливка підлоги (вул. Єфремова, 25, Київська, 6, Кобилянської, 5, 7, Личаківська, 4, 66; Некрасова, 25, Пекарська, 33, 39, Сковороди, 18, Стрийська, 4, Шептицьких, 5, Я. Мудрого, 6). Проте було розроблено і багато орнаментальних вирішень, спільним для яких був поділ підлоги на площини-дзеркала за допомогою контрастних за тоном бордюрів. У найпростіших варіантах світленьке тло терацової підлоги було обрамлено темною (чорною чи червоною) смугою бордюру (вул. Балабана, 5, Єфремова, 25, Замарстинівська, 27, Київська, 4, 6, Коновальця, 34, Франка, 89, 100), деколи двоколірною (вул. Хмельницького, 56).

Композиційне вирішення терацових підлог історизму характеризувалось наявністю обрамлення з фігурно вирішеними кутами та центрального елемента. Залежно від пропорцій приміщення (квадратного, круглого чи прямокутного) вибиралась форма центрального елемента. Круглі центральні елементи, розташовані по центру наближених до квадрата або круглих приміщень, можна поділити на два типи. До першого належать багатопелюсткові розети з однаковими елементами – ліліями (пл. Юра, 6), пелюстками (трапезна костелу Домініканців). До другого типу належать ритмічні 8-осьові розети з чотирма пальметами на головних осях. На діагональних осях таких пальмет розташовані декоративні елементи у вигляді листя аканту та тюльпанів (вул. Січових Стрільців, 3), королівських лілій (вул. Костюшка, 5), півкіл (вул. Пекарська, 6, 8, 15), кутів квадрата (пл. Ринок, 5, вул. Лисенка, 2), пальмет іншого виду (вул. Григоровича, 5). В центрі розет найчастіше є невеличка зірка, рідше трапляються кола або квітка (вул. Вітовського, 1). Розети великого розміру, як правило, розташовувались на підлозі і поверху між маршами сходової клітки заокругленої конфігурації, створюючи спільний ансамбль (вул. Пекарська, 15). Оглядати ці великі композиції найкраще було підіймаючись сходами (рис. 1, 2). Тут і далі для ілюстрування статті використано графічні роботи студентів інституту архітектури, виконані під час вивчення дисциплін “Техніки поліхромії в творах мистецтва з каменю” та “Основи проектування інтер’єрів” під керівництвом автора.

Окремий підвид центральних елементів являють зірки, що вписуються в коло. Найбільше поширення отримали 8-променеві зірки, проте траплялись і 4-променеві (пл. св. Юра, 6), 5- і 6-променеві (вул. Кобилянської, 16). Найпишнішою зіркою є 16-променева, на жаль, розділена навпіл перегородкою (вул. Зелена, 37) (рис. 3, 4). Двічі використана суцільна розбивка підлоги на різноколірні ромби за аналогом керамічної плитки (пл. св. Юра, 6, вул. Рилєєва, 3). В останньому прикладі рапорт обрамований смугою з меандром (рис. 5).

У видовжених приміщеннях, як вестибюлі та сіни, по центру розташовується елемент зі складною дзеркально симетричною композицією, що розгортається по поздовжній осі. Вигадливість цих композицій, які складаються з поєднань волют, завитків, кіл, зірок, не дає змоги створити чітку класифікацію. Як правило, в центрі розташовується коло, обабіч якого розташовані зустрічні волюти, завитки, додатково оздоблені пальметами, ліліями. Попри унікальність інших зразків терацо типовим став елемент із зустрічно розташованими серцеподібними елементами (вул. Драгоманова, 11, Дорошенка, 31, Зелена, 37, 41, Кльоновича, 18, Короленка, 8, Пекарська, 10, 12, Снопківська, 6, Ткацька, 6, Франка, 91, Чупринки, 10, Філатова, 8). Також окремо можна виділити елемент, що складається з переплетених завитків, утворюючи своєрідний вензель у неоренесансному стилі (вул. Кирила й Мефодія, 12, Лисенка, 10, Одеська, 9) (рис. 6–8).

Колористично терацові підлоги вирішувались у червоному, чорному та білому кольорах та їх поєднаннях. Деколи додаються сірий, жовтий, коричневий та вохристий кольори. Найпоширенішою кольоровою схемою було поєднання темного центрального елемента та бордюра на світлішому тлі. Одним із засобів виразності терацових підлог є розмір кам’яної крихти та спосіб її поєднання. Зокрема, можна виділити терацо мозаїчного типу, в яких елементи орнаменту та бордюру викладались вручну з приблизно однакових елементів-камінців, подібно до мозаїки (трапезна монастиря Домініканів; вул. Словацького, 3, 4, 5; вул. Григоровича, 5; вул. Дорошенка, 65; вул. Кру-

шельницької, 17; вул. Левицького, 10, 17). Для мозаїчних терацо характерне використання білого контуру навколо елементів орнаменту. Натомість тло в мозаїчних терацо мало бетонну заливку з хаотично розташованою крихтою. Великий неоднорідний розмір крихти тла, як, наприклад, у трапезній монастиря Домініканів, наближує таку підлогу до правдивого “венетіанського терацо”.

Протилежністю мозаїчним терацо є підлоги, утворені методом бетонної заливки частин орнаменту, відокремлених спеціальними рейками. Така технологія уможлиблює поєднання різних текстур у певних частинах орнаменту та тла. Текстури варіюються від однорідної (дрібна крихта у поєднанні з розчином того самого кольору) до текстури з великими, часто кольоровими фракціями та контрастним кольором розчину. Часто тло має виразну різнобарвну великорозмірну текстуру, тоді як елементи орнаменту є однорідними з дрібною крихти, що забезпечує цілісність їхнього сприйняття (вул. Ставропігійська, 7; Франка, 40; 74; Дорошенка, 31; Зелена, 37; Пекарська, 8, 10, 15).

Найпишнішим зразком терацо історизму можна вважати підлогу кол. дирекції залізниці по вул. Січових Стрільців, 3. Тут створено складну великорозмірну композицію з вписаних квадратів, кіл, восьмикутника в центрі, а також пальмет з листям каштана та тюльпанами. Центральна орнаментальна частина виконана в мозаїчній техніці з використанням червоних, білих, жовтих і чорних камінців. Наступні концентричні кола залито кольоровим бетоном з дрібними вкращеннями в тон розчину, що контрастує з площинами, хаотично заповненими великими камінцями всіх кольорів. Основні елементи цього терацо розділені тонким золотим контуром.

У період пізнього історизму та декоративної сецесії терацо не використовувалось, поступившись барвистим композиціям керамічних плиток підлоги. Певне відродження терацових підлог відбувається в період раціональної сецесії. На відміну від історизму, орнаментальні композиції використовувались значно рідше. Поширення набув прийом поділу підлоги на дзеркала з бордюрами (вул. Єфремова, 48), обрамовані меандром (вул. Левицького, 81 (рис. 5), або з додатковим графічним поділом по головних осях (вул. Новий Світ, 18, 22) (рис. 9). Не дістало поширення використання великорозмірної мармурової крихти та багатоколірних текстурних поєднань. Терацові підлоги цього періоду, як правило, мали досить однорідне заповнення з дрібно розмірної крихти споріднених відтінків в межах одного кольору (вул. Зарицьких, 8). Виробником терацових підлог пізньої сецесії у Львові стала фірма “Zuliani” з характерними зустрічними волутами на кутах бордюрів, додатковими лінійними рамками, чотирилисниками. Композиції вирізняються унікальністю орнаментів, стилізацією та узагальненням форм. Тричі (у тому ж районі міста) зустрічається 8-осьова розета з пелюстками у вигляді королівських лілій (вул. Волощака, 6, Зарицьких, 8, Турецька, 3). Традиційний елемент історизму у вигляді зустрічних серцеподібних елементів отримав у цей період нове звучання (вул. Єфремова, 9, Франка, 144).

У період арт-деко та функціоналізму терацо (без орнаментів) використовувалось доволі часто для оздоблення підлоги всієї сходової клітки, яка виготовлялась в цей період з залізобетону. Окремі простори – сіни, вестибюль, сходові майданчики часто обрамлялися червоними бордюрами при світлій площині терацо (вул. Стрийська, 36, 38, 42). Часто однорідним терацо (без бордюрів) заливалися лише сходи, тоді як на міжсходових майданчиках, підлозі вестибюлю викладалася плитка (вул. Новий Світ, 14, 16, Японська, 6, 8). Часом на сходах викладався геометричний орнамент з терацо двох кольорів (вул. Японська, 12).

Терацові підлоги одного будинку мали дещо відмінне композиційне вирішення. Так, при вході міг розташовуватись напис “Salve” (“Вітаю”) або його полонізований варіант “Salwe” (вул. Кирила й Мефодія, 10, Франка, 40). Там само могла міститися дата спорудження, як “1894” (вул. Франка, 40), “1907” (вул. Волощака, 6) або “1912” (вул. Новий Світ, 18, пл. кн. Святослава, 6). Двічі вказано назву фірми, що виконала терацо, як “G. Zuliani. i Syn.” (вул. Новий Світ, 18) та “Zuliani. Lwow. 1912” (вул. Головацького, 26). Усі написи були розвернуті так, щоб їх читали,

заходячи до будинку (рис. 10). Підлога вестибюлю перед сходовою кліткою, як правило, мала найпишнішу орнаментальну композицію, а міжсходові майданчики були або паркетними (в історизмі) або (рідше) терацовими без орнаменту, лише з бордюром.

Терацові підлоги належать до одних з найбільш зносостійких покриттів. Львівські терацо не є винятком – виконані більш ніж сторіччя тому, вони перебувають у чудовому стані. Фактично не спостерігається ані вицвітання кольорів, ані стирання поверхневого шару. Проблема становить недбалість при виконанні ремонтних чи будівельних робіт у радянський та пострадянський період. Так, наприклад в місцях заміни отворів, встановлення перегородок, фарбування панелей декоративний шар терацо є зруйнований. Його “відновлення” проведено методом замазування цементним розчином (вул. Філатова, 8) чи олійною фарбою (вул. Личаківська, 5). Очевидно, такий підхід зумовлений відсутністю розуміння цінності терацової підлоги та автентичності історичного будинку загалом. Необхідно провести розчистку таких терацо з подальшим фаховим відновленням за автентичною технологією.

Висновки

1. Терацові підлоги є елементом поліхромного вирішення інтер'єрів львівських будівель II пол. XIX – поч. XX ст., особливо періоду історизму.

2. Проаналізовано еволюцію терацових підлог у Львові: від інтенсивного використання в історизмі (різноманітні техніки та композиції), певного відродження в період раціональної сецесії (лаконічні, часто лінійні, композиції зі стилізованими орнаментами) та поширення однорідно заповнених терацових підлог в період арт-деко та функціоналізму.

3. Розроблено систему класифікації терацових підлог: за композицією, за колористичною схемою; за текстурою.

4. Визначено спільний композиційний принцип терацових підлог львівських будівель – наявність центрального орнаментального елемента та лаконічно вирішеного бордюру. Визначено зв'язок конфігурації приміщення та форми центрального елемента (коло, зірка, видовжена складна композиція). Центральні елементи складаються з кіл, квадратів, пальмет, лілій, тюльпанів.

5. Попри високу зносостійкість терацових підлог декоративний шар багатьох є фрагментарно зруйнований внаслідок недбалого виконання ремонтно-будівельних робіт у будинку. Необхідна фахова реставрація таких фрагментів за автентичною технологією.

1. *Effects of Vitrification on Traditional Terrazzo* / [Botting, T., Guidry J., Schmidt M. and others] // *APT Bulletin*, Vol. 38, No. 4 (2007), pp. 33-42. 2. Johnson W. C. *Terrazzo* // *Twentieth-century Building Materials: History and Conservation*. New York: McGraw-Hill, 1995, 234-38. 3. *Cement Masons and Terrazzo Workers. Occupational Outlook Handbook* // Bureau of Labor Statistics, U.S. Department of Labor, 2012–13. 4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.britannica.com/> 5. Vitruvius M. P. *The Ten Books on Architecture* // Translated by M.H. Morgan. – London: Humphrey Milford Oxford University Press, 1914. – Book VII. 6. *Справочник мастера-строителя* // Гл. ред. Г. А. Казачек, ред.. Я. А. Роговин. – Минск: Государственное издательство БССР, Редакция научно-технической литературы, 1955. – 1036 с. 7. Шве́ц П. И. *Справочник строителя-отделочника: [3-е изд.]* / П. И. Шве́ц, В. А. Глинкин, Ю. А. Титов. – К. : Буд-к, 1986. – 304 с. 8. *Справочник строителя. Строительная техника, конструкции и технологии: в 2-х т.* / [Фрей Х., Херрманн А., Краузевиц Г.]; под ред. Х. Нестле ; пер с нем. А. К. Соловьева. – М. : Техносфера, 2007.

TERRAZZO FLOORS IN LVIV: EVOLUTION, COMPOSITIONAL AND STYLISTIC ANALYSIS

© Kazantseva T., 2015

Terrazzo is a polychrome material which consists of mixture of marble, quartz, granite, glass, or other suitable chips and concrete. Terrazzo is used for floor and wall treatments. The appearance and evolution of terrazzo and mosaic floors in European (*opus tessellatum*, *opus alexandrinum*, *opus signinum* etc) and USA architecture (Art Deco) were considered in special literature. But the phenomenon and the peculiarities of terrazzo floors in historic Lviv architecture were not studied yet.

The aim of this study was to analyze the stylistic and composition of terrazzo floors in Lviv buildings interiors of 1870-ties – 1930-ties, to characterize the evolution of their use and to reveal the problems of their preservation.

On the base of author's field research of all Lviv buildings interiors of 1870-ties – 1930-ties the conclusions can be formulated:

1. Terrazzo floors are the integral element of the polychrome design of interiors of the vestibules and staircases of Lviv buildings of the second half of the XIX – the 30-ties of the XX centuries, especially of the period of historicism. Namely in the historicism terrazzo floors gained the most spreading and variety in ornamental combinations. The terrazzo floors in the house of former Railway Management Office (3 Sichovych Strilciv Str.) and in the Dominican monastery are considered to be the most magnificent examples.

2. The evolution of terrazzo floors in Lviv which develops from the intensive use in historicism (various techniques and compositions), slight revival in the period of the late Secession (laconic, often linear composition with stylized ornaments) and spreading of homogeneous terrazzo floors in the periods of Art Deco and functionalism was analyzed.

3. The system of composition classification, color scheme classification and texture classification of terrazzo floors was worked out. In particular next to the entrance portal the terrazzo composition with inscriptions (date of construction, building firm's name (e.g. "Zuliani") or greeting "Salve") can be located. Further there is the corridor with the terrazzo floor with the big central composition and corner elements. Smaller ornaments can be located on the landings. The terrazzo floors were designed mainly in red, white, black colors and their combination; sometimes gray, yellow, brown and ochre colors. The peculiarities of terrazzo surface texture are explained by the technology of its manufacturing and by the size of elements.

4. The common compositional principle of terrazzo floors of Lviv buildings was defined. It is the presence of the central ornamental element and the laconic designed border. The simplest design of terrazzo floors was the entire covering of the floors with homogeneous light surface with dark borders. The connection between floor configuration and the shape of the central element (the rosette, the star (more often 8-rayed, sometimes 4-, 5-, 6- and 16-rayed) or the elongated complicated composition) was determined. The central elements usually consist of the polypetalous rosettes, the circles, the stars and the squares, also decorated by the volutes, the palmettes, the fleurs-de-lis, the tulips, the acanthus etc. All decorative elements are located on the main and additional axis of symmetry.

5. In spite of very high resistance to attrition of terrazzo floors the finishing layer of many of them is partly destroyed because of unprofessional repair and restoration works in the building interior. There is a great need in qualified restoration of such fragments according to authentic technology.

Key words: terrazzo floors of historic Lviv buildings, stylistic and compositional analysis, preservation.